

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมตำบลตกพรหม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเป็น 4 ประเภทดังนี้

1. บริบทของชุมชนตำบลตกพรหม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี
2. แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
3. แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. บริบทของชุมชนตำบลตกพรหม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี

1.1 พื้นที่ตำบลตกพรหม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี

ตำบลตกพรหม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี ตามข้อมูลการปกครองของเทศบาลตำบลตกพรหม (สำนักงานเทศบาลตำบลตกพรหม, 2566) ให้รายละเอียดดังนี้

มีเนื้อที่ทั้งหมด 53,593.75 ไร่ หรือ 85.75 ตารางกิโลเมตร

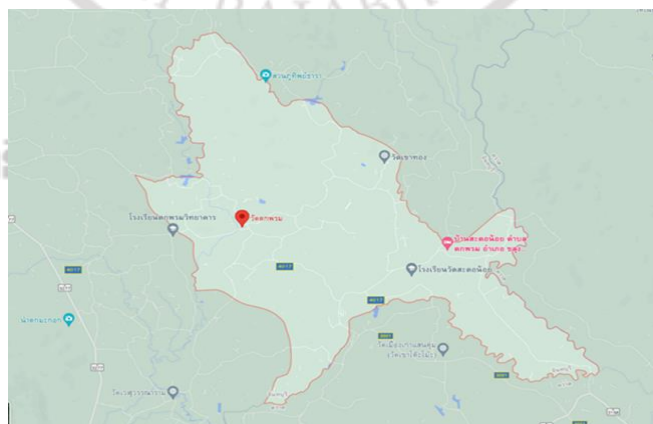
ทิศเหนือ ติดต่อกับ เทศบาลตำบลบ่อเวฬุ อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี

ทิศใต้ ติดต่อกับ องค์การบริหารส่วนตำบลวังสรรพรส อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ องค์การบริหารส่วนตำบลประณีตและตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ องค์การบริหารส่วนตำบลมาบไฟ และเทศบาลตำบลอ่างศิระ จังหวัดจันทบุรี

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบลุ่ม สลับเนินเขาสูงและป่าไม้ พื้นที่ส่วนใหญ่ เป็นสวนผลไม้ เช่น เงาะ ทุเรียน มังคุด ลองกอง ส้ม และสวนยางพารา

ภาพที่ 2.1 แสดงแผนที่ตำบลตกพรหม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี

ที่มา : สำนักงานเทศบาลตำบลตกพรหม (2566)

1.2 คำขวัญของตำบลตกพรหม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี

“หลากหลายสมุนไพร งามวิไลธรรมชาติ ประวัติศาสตร์อันมณี มากมีผลไม้”

1.3 สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของตำบลตกพรหม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี

โครงการพัฒนาป่าชุมชนบ้านอ่างเอ็ด (มูลนิธิชัยพัฒนา) หรือ สวนป่าชุมชนบ้านอ่างเอ็ด เป็นแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูสภาพป่าไม้ รวมทั้งสนับสนุนให้ชุมชนมีความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ และรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน

ภาพที่ 2.2 ป้ายโครงการพัฒนาป่าชุมชนบ้านอ่างเอ็ด (มูลนิธิชัยพัฒนา)

ประวัติความเป็นมา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานพระราชดำริให้สำนักงานมูลนิธิชัยพัฒนา ดำเนินการรับโอนที่ดินซึ่งครอบครัวลักคุณะประสิทธิ์ ขอพระราชทานน้อมเกล้าฯ ถวายที่ดิน จำนวน 14 แปลง เนื้อที่รวม 160 ไร่ 1 งาน 46 ตารางวาตั้งอยู่ที่ ตำบลตกพรหม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี เพื่อประโยชน์ในมูลนิธิชัยพัฒนา โดยที่ดินฯ ดังกล่าว สำนักงานมูลนิธิชัยพัฒนาได้ดำเนินการรับโอนกรรมสิทธิ์ เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2544 (สำนักงานเทศบาลตำบลตกพรหม, 2566)

วัตถุประสงค์โครงการ

1. อนุรักษ์ รักษาและฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่โครงการให้มีสภาพที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นและเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนกับชุมชน
2. พัฒนาพื้นที่ของพัฒนาป่าชุมชนบ้านอ่างเอ็ด (มูลนิธิชัยพัฒนา) เพื่อใช้ประโยชน์ด้านการศึกษา วิจัย เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. พัฒนาพื้นที่โครงการฯ เพื่อใช้ประโยชน์ด้านอาชีพการเกษตรของราษฎรในพื้นที่
4. พัฒนาพื้นที่โครงการฯ เพื่อใช้ประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ลักษณะโครงการ / กิจกรรมภายในโครงการ

1. กิจกรรมโครงการอบรมการเพาะและขยายพันธุ์พืช
2. กิจกรรมโครงการอบรมการแปรรูปสมุนไพร
3. กิจกรรมค่ายวิทยาศาสตร์เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ
4. กิจกรรมอบรมการทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ/ปุ๋ยหมักเติมอากาศ
5. กิจกรรมโครงการการผลิตกระดาษจากต้นกล้วย

สำนักงานมูลนิธิชัยพัฒนา ร่วมกับสำนักงานเทศบาลตำบลคพรม ดำเนินการพัฒนาพื้นที่โครงการในส่วนที่อยู่นอกเขตป่าชุมชน และจัดทำแปลงสาธิตการเกษตรแบบผสมผสาน จำนวน 5 ไร่ จัดทำแปลงทดสอบพันธุ์ปาล์ม จำนวน 5 ไร่ และจัดทำแผนงานปรับปรุงพื้นที่เพื่ออำนวยความสะดวกให้นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจเข้าชมโครงการ โดยได้มอบหมายให้สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 6 จังหวัดจันทบุรี (กรมวิชาการเกษตร) เป็นหน่วยงานรับผิดชอบดูแลการจัดทำแปลงสาธิตการเกษตรทฤษฎีใหม่ และแปลงทดสอบพันธุ์ปาล์ม และสำนักงานเทศบาลตำบลคพรม ดำเนินการปรับปรุงสภาพพื้นที่ที่อยู่นอกเขตป่าชุมชนเพื่ออำนวยความสะดวกให้นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจเข้าชมโครงการ ได้แก่ การจัดสร้างอาคารเอนกประสงค์สำหรับใช้ฝึกอบรม การจัดสร้างบ้านพักพนักงาน และเส้นทางเข้าไปยังโครงการ เป็นต้น

กรมป่าไม้ได้ดำเนินการสำรวจจัดทำแนวเขตของโครงการศึกษาสำรวจพันธุ์ไม้ จัดทำเส้นทางเดินและป้ายชื่อความหมายของต้นไม้ โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณดำเนินการจากสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) และสำนักงานมูลนิธิชัยพัฒนา พร้อมทั้งได้จัดทำโครงการฝึกอบรมเยาวชนในพื้นที่ทำการเกษตรในรูปแบบของวนเกษตรเพื่อปลูกฝังเยาวชนและราษฎรในบริเวณพื้นที่ให้เกิดความสำนึกในคุณค่าของป่าไม้ชุมชน นอกจากนี้ยังได้ร่วมกับนักศึกษามหาวิทยาลัยต่าง ๆ ดำเนินการศึกษาวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ เช่น สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก ตลอดจนเห็ดชนิดต่าง ๆ โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากมูลนิธิชัยพัฒนา

นอกจากนี้ ยังมีการจัดแสดงนิทรรศการกลางแจ้งเกี่ยวกับอุปกรณ์การทำเหมืองพลอย ซึ่งในอดีตบริเวณพื้นที่ตำบลคพรม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรีนี้มีการทำเหมืองพลอยและชุดพลอยกันเป็นจำนวนมาก เมื่อพลอยหมดไม่มีแล้ว การชุดเหมืองก็หายไป ไม่มีการทำเหมืองอีกต่อไปพื้นที่ถูกปรับและพัฒนาไปใช้ประโยชน์ด้านอื่น ๆ เช่น การทำการเกษตร เป็นต้น

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาพที่ 2.3 แสดงเครื่องมือในการทำเหมืองพลอยบริเวณพื้นที่ตำบลทกพรหม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี

ภาพที่ 2.4 แสดงเครื่องแยกพลอยในการทำเหมืองพลอยบริเวณพื้นที่ตำบลทกพรหม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี

1.4 สถิติประชากรจากทะเบียนบ้าน เขตพื้นที่ตำบลทกพรหม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี

ข้อมูลสถิติประชากรจากทะเบียนบ้านของตำบลทกพรหม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี สํารวจเมื่อเดือนมีนาคม 2564 มีประชากรประมาณ 4,162 คน แบ่งเป็นเพศชายจำนวน 2,013 คน และเพศหญิงจำนวน 2,149 คน รายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 2.1 แสดงสถิติจำนวนประชากรจากทะเบียนบ้าน เขตพื้นที่ตำบลกกพรม อำเภอลำลูกเกด จังหวัด
จันทบุรี

พื้นที่	ชาย	หญิง	รวม
หมู่ที่ 0 ตกพรม	5	0	5
หมู่ที่ 1 ตกชี	200	210	410
หมู่ที่ 2 ตกพรม	233	230	463
หมู่ที่ 3 สะดอน้อย	211	249	460
หมู่ที่ 4 สีเสียด	123	117	240
หมู่ที่ 5 เพกา	267	282	549
หมู่ที่ 6 อ่างเอ็ด	161	164	325
หมู่ที่ 7 ปงชี	105	145	250
หมู่ที่ 8 วันทอง	159	176	335
หมู่ที่ 9 ลำอ่อน	201	200	401
หมู่ที่ 10 บ่อกลาง	178	185	363
หมู่ที่ 11 ชากราว	170	191	361
รวม	2,013	2,149	4,162

ที่มา : สำนักงานเทศบาลตำบลกกพรม (2566)

1.5 สถิติจำนวนหลังคาเรือนจากทะเบียนบ้าน เขตพื้นที่ตำบลกกพรม อำเภอลำลูกเกด จังหวัด จันทบุรี

ข้อมูลสถิติจำนวนหลังคาเรือนจากทะเบียนบ้านของตำบลกกพรม อำเภอลำลูกเกด จังหวัดจันทบุรี
สำรวจเมื่อเดือนมีนาคม 2564 มีหลังคาเรือนประมาณ 1,592 หลังคาเรือน รายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 2.2 แสดงแสดงสถิติจำนวนหลังคาเรือนจากทะเบียนบ้าน เขตพื้นที่ตำบลกกพรม อำเภอลำลูกเกด
จังหวัดจันทบุรี

พื้นที่	จำนวน (หลัง)
หมู่ที่ 0 ตกพรม	2
หมู่ที่ 1 ตกชี	132
หมู่ที่ 2 ตกพรม	188
หมู่ที่ 3 สะดอน้อย	170
หมู่ที่ 4 สีเสียด	81
หมู่ที่ 5 เพกา	248
หมู่ที่ 6 อ่างเอ็ด	124
หมู่ที่ 7 ปงชี	97
หมู่ที่ 8 วันทอง	119
หมู่ที่ 9 ลำอ่อน	136
หมู่ที่ 10 บ่อกลาง	136
หมู่ที่ 11 ชากราว	159
รวม	1,592

ที่มา : สำนักงานเทศบาลตำบลกกพรม (2566)

2. แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

2.1 ความหมายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ฉลอง สุนทรวาณิชย์ (2529 : 1 - 2) ได้ให้ความหมายประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไว้ว่า หมายถึง การศึกษาประวัติศาสตร์ของสังคมหรือชุมชนที่อยู่นอกแวดวงศูนย์อำนาจทางเมืองของรัฐ

ธิดา สาระยา (2529 : 25) ได้ให้ความหมายประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ไว้ว่า กระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมที่เน้นมวลชน ซึ่งมีคำจำกัดความของคำว่า “ท้องถิ่น” มีความหมายได้เป็น 2 นัย คือ ความหมายที่สัมพันธ์กับอำนาจทางการเมือง และความหมายที่สัมพันธ์กับลักษณะวัฒนธรรม

1. ความหมายที่สัมพันธ์กับอำนาจทางการเมือง คือ การนำความเป็นท้องถิ่นแสดงออกมาให้อยู่ในรูปของชนบทเป็นเรื่องของกลุ่มคนหรือชนชาติ ที่มีวัฒนธรรมหลากหลายและอยู่ในรัศมีของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากศูนย์กลางท้องถิ่นในแต่ละหน่วยมีความสัมพันธ์กับศูนย์กลางแห่งอำนาจใหญ่ น้อย มีหน่วยย่อยลดหลั่นในกรอบของอำนาจทางการเมือง

2. ความหมายที่สัมพันธ์กับลักษณะวัฒนธรรม คือการนิยามขอบเขตของคำว่าท้องถิ่น คือ อาณาเขตทางวัฒนธรรมแต่ละหน่วย ที่ไม่จำเป็นต้องเป็นพรมแดนเดียวกับหน่วยทางการเมืองท้องถิ่นในความหมายนี้จึงมิได้สัมพันธ์กับศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองเท่านั้นแต่หมายถึงมวลชนส่วนใหญ่ในสังคมที่รวมเป็นกลุ่มทางวัฒนธรรม

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2530 : 3 - 4) เสนอว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นการศึกษาเพื่อเข้าใจความหลากหลายของวิถีวัฒนธรรมประสบการณ์และระบบที่แตกต่างกันของชุมชนต่าง ๆ ความหลากหลายของชุมชนนั้นนับได้ตั้งแต่ระดับหมู่บ้านขึ้นไปจนถึงภาคที่ร่วมในวัฒนธรรมและประสบการณ์จากอดีตอันเดียวกัน

ศรีศักร วัลลิโภดม (2533 : 40) ได้อธิบายว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หมายถึง การศึกษาที่ค่อนข้างเป็นมหัพภาค โดยมุ่งศึกษาท้องถิ่นอันเป็นบริเวณที่มีชุมชนอยู่ร่วมกันและมีความสัมพันธ์กันทางเศรษฐกิจ สังคมระบบความเชื่อ พิธีกรรมและการเมือง

อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2545 : 3) ได้ความเห็นว่าเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ ประวัติศาสตร์ของชุมชนในการจัดการกับ “สมบัติชุมชน” โดยเน้นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สัมพันธ์กับ “สมบัติชุมชน” ที่มีความผันแปร

โอฬาร รัตนภักดี และวิมลศิริ กลิ่นบุบผา (2553 : 125) ได้ให้ความหมายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกิดขึ้นจากชาวบ้านสามัญชนธรรมดาที่ช่วยกันประกอบสร้างทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นมา ตั้งแต่การบุกเบิกพื้นที่ การตั้งถิ่นฐาน จนกลายเป็นชุมชน ต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนต้องผ่านเหตุการณ์และเรื่องราวมากมาย ทั้งความสุขความทุกข์ ความรื่นรมย์ ความยากลำบาก เรื่องราวดังกล่าวนี้เอง เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ยังคงหลงเหลือหลักฐานปรากฏให้เห็นในภูมินามของแต่ละถิ่นที่

วันวิสา คำพิภาส (2558 : 9) ได้ให้ความหมายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ เป็นประวัติศาสตร์ที่มุ่งศึกษาวิถีชีวิต ของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ โดยนำวิถีชีวิตชาวบ้านเป็นศูนย์กลางของการศึกษาซึ่งน่าจะเกิดประโยชน์แก่ประชาชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง

จากความหมายประวัติศาสตร์ท้องถิ่นข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นถึงการศึกษาความเป็นมาและความสัมพันธ์ของชุมชน ในระดับหมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด ภูมิภาค ประเทศ ตลอดจนสังคมโลก ที่มีประชากรอาศัยอยู่ร่วมกัน และความสัมพันธ์กับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งรวมไปถึงวัฒนธรรมสังคมและการเมือง

2.2 การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ (2554 : 54) ได้กล่าววิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีได้แตกต่างจากการศึกษาประวัติศาสตร์ทั่วไป กล่าวคือ ส่วนสำคัญอยู่ที่แนวคิดการศึกษาหลักฐาน และขั้นตอนในการศึกษาแนวคิดเป็นเรื่องเกี่ยวกับสกุลการเขียนประวัติศาสตร์ ว่ามีวิธีการศึกษาแบบใด ให้มีความสำคัญกับความน่าเชื่อถือของหลักฐานและมีลักษณะน่าเชื่อถือเป็นเหตุเป็นผลตรวจสอบ และพิสูจน์ได้ส่วนขั้นตอนในการศึกษา เริ่มตั้งแต่สะสมรวบรวมข้อมูลหลักฐานการตรวจสอบข้อมูล ตีความ และเรียบเรียง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดความเป็นระบบในการศึกษาและเป็นขั้นตอนในการแสวงหาคำตอบที่น่าเชื่อถือให้กับเรื่องที่จะศึกษา ดังนี้

1. หลักฐาน

ในการศึกษาประวัติศาสตร์ หลักฐานเป็นสิ่งสำคัญที่สุด กล่าวกันว่าถ้าขาดหลักฐานการศึกษาประวัติศาสตร์มีอาจเกิดขึ้นได้ โดยหลักฐานอาจแบ่งได้เป็นสองประเภท คือ หลักฐานขั้นต้น และหลักฐานชั้นรอง ในการศึกษาประวัติศาสตร์ได้ให้ความสำคัญกับหลักฐานขั้นต้นมากกว่าหลักฐานชั้นรอง แต่ไม่ได้หมายความว่าหลักฐานชั้นรองขาดความน่าเชื่อถือและไม่มีค่าสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็เช่นเดียวกันที่ให้ความสำคัญกับหลักฐานขั้นต้น หลักฐานขั้นต้นปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ กัน ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่เนื่องจากในอดีตผู้คนในท้องถิ่นได้ทำการบันทึกหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรไว้น้อยนักที่ปรากฏมักเป็นเอกสารทางราชการ ซึ่งเป็นบันทึกของกลุ่มผู้ปกครอง เช่น เจ้าเมือง ขุนนาง ข้าราชการในเมืองต่าง ๆ รวมทั้งพระภิกษุ ดังนั้นการศึกษาเรื่องท้องถิ่นจึงนิยมใช้เอกสารราชการ สาเหตุสำคัญคงเนื่องจากระยะแรก ๆ ส่วนราชการคือหน่วยงานที่มีความรู้เรื่องการศึกษา โดยเฉพาะการเขียน การ อ่าน เป็นผู้วางนโยบายและบังคับบัญชา ดังนั้นจึงรู้เรื่องเกี่ยวกับชุมชน รวมทั้งได้เก็บหลักฐานไว้เพื่อการตรวจสอบอีกนานปี ในขณะที่ประชาชนทั่วไปมักไม่นิยมเขียนเรื่องราวของตนเอง

ดังนั้นหลักฐานขั้นต้นสำหรับชุมชนท้องถิ่นที่สำคัญมักเป็นตำนาน นิยาย นิทาน เพลงพื้นบ้าน ซึ่งสามารถรวบรวมได้จากที่เป็นลายลักษณ์อักษร นอกจากนั้นยังมีหลักฐานทางโบราณคดี ทั้งที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ หลักฐานทางภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม และการดำรงชีวิตของผู้คนนับว่ามีความสำคัญเช่นกัน ที่จะทำให้เข้าใจเหตุการณ์ในอดีตของคนที่ดีขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติ พืชชนิดต่าง ๆ รวมทั้งสมุนไพร เครื่องมือเครื่องใช้ สิ่งเหล่านี้สามารถอธิบายถึงชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นได้ การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องใช้หลักฐานต่าง ๆ ดังกล่าวให้มีความสัมพันธ์กับชีวิตผู้คน เพื่ออธิบายชีวิตของผู้คนแต่ละท้องถิ่นในแต่ละช่วงระยะเวลา

2. เอกสารลายลักษณ์อักษร

หลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรเป็นหลักฐานที่นักประวัติศาสตร์นิยมใช้หลักฐานประเภทดังกล่าวจะได้รับการยอมรับว่ามีความน่าเชื่อถือกว่าหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์

เนื่องจากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรสามารถตรวจสอบได้ ทดลองได้ พิสูจน์ได้ ในขณะที่หลักฐานไม่เป็นลายลักษณ์อักษรอาศัยการตีความของผู้ศึกษา และถ้าเป็นการสัมภาษณ์ยังมีตัวแปรอื่น ๆ มากขึ้น ซึ่งยิ่งช่วยลดความน่าเชื่อถือของตัวหลักฐาน หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรอาจแบ่งได้เป็นเอกสารทางราชการ เอกสารท้องถิ่น และเอกสารเฉพาะส่วนบุคคล

3. การสัมภาษณ์

การรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์บุคคลเป็นวิธีการสื่อสารสองทาง ซึ่งมีการสนทนาระหว่างผู้ที่มีข้อมูลกับผู้ที่ต้องการทราบข้อมูล ซึ่งเป็นการถาม-ตอบกันโดยตรง หากมีข้อสงสัย ระหว่างการถามตอบก็สามารถทำความเข้าใจจนชัดเจนในทันที เป็นการสร้างความมั่นใจให้ทั้งผู้ตอบและผู้ศึกษา อย่างไรก็ตามการสัมภาษณ์มีประเภทและลักษณะที่แตกต่างกันตามจุดมุ่งหมายได้ 2 ประเภท คือ การสัมภาษณ์บุคคลและเวทีชาวบ้าน

4. โบราณสถาน โบราณวัตถุ

หลักฐานที่สำคัญอีกประเภทหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือ หลักฐานทางโบราณคดี อันได้แก่ หลักฐานที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ โดยทั่วไปหลักฐานเหล่านี้ มีทั้งที่เป็นลายลักษณ์ เช่น จารึกหรือมิใช่หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์ ได้แก่ โบราณสถาน และโบราณวัตถุ จึงต้องอาศัยการตีความจึงจะทำให้เข้าใจในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้คนในยุคนั้น ๆ ดังนั้นหลักฐานทางโบราณคดีจึงมีส่วนช่วยเพิ่มเติมเรื่องราวในอดีตกับเนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในส่วนที่ขาดหลักฐานและข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษร หลักฐานทางโบราณคดีจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แต่ต้องได้รับการตรวจสอบให้แน่ชัดเสียก่อนหลังจากได้มีการเสนอความเห็นหรือตีความ

แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่อยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ ทั้งหลักฐานต่าง ๆ เอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร การสัมภาษณ์ และสิ่งปลูกสร้างโบราณสถาน ล้วนเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงประวัติความเป็นมาและเรื่องราวที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ดังนั้น แนวการศึกษานี้จึงเป็นข้อมูลที่สำคัญในการศึกษางานวิจัยการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมตำบลตากพรหม อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมนี้

3. แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.1 ความหมายของวัฒนธรรม

ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556 : 1103) ให้ความหมาย วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำ ความเจริญงอกงามให้กับหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมในการแต่งกาย, วิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา

สุนีย์ เลี้ยวเพ็ญวงษ์ (2552 : 14) อธิบายว่า วัฒนธรรมแบบอย่างการดำเนินชีวิตในสังคมของแต่ละกลุ่มชน ซึ่งยึดถือร่วมกัน เช่น ภาษา ศาสนา ความเป็นอยู่ การกิน การนอน การสร้างที่อยู่อาศัย ซึ่งคนในสังคมรับจากการถ่ายทอดตั้งแต่เยาว์วัย โดยการอบรมสั่งสอน หรือจากการสังเกตแล้วปฏิบัติตาม ๆ กันมาจนเกิดความเคยชิน โดยไม่รู้สึกรู้ว่าทำตามแบบอย่างที่ว่าไว้ในสังคมของตน

ธนานันท์ ตรงดี และคนอื่น ๆ (2553 : 13) ให้ความหมาย วัฒนธรรม หมายถึง ผลงานที่มนุษย์ในสังคมร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้น มีทั้งวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยน เสื่อมสูญ ทดแทน และสร้างใหม่เพื่อความเจริญงอกงามในสังคม

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2561 : 4) อธิบายว่า วัฒนธรรมมีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง ซึ่งมนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ วิธีในการปฏิบัติ รวมถึงการจัดระเบียบ ตลอดจนระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่าง ๆ และมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น โดยได้วิวัฒนาการสืบต่อกันมาอย่างมีแบบแผน

จากการนิยามและให้ความหมายของคำว่าวัฒนธรรมข้างต้นสรุปได้ว่า วัฒนธรรมเป็นแบบอย่างของสิ่งที่เกิดจากพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง และถ่ายทอดออกมาเป็นแบบแผนและระเบียบต่าง ๆ ทั้งด้านวัตถุและไม่ใช่วัฒนธรรม วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา

3.2 ประเภทของวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 5 สาขา ตามองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) หรือ ยูเนสโก (UNESCO) ประกอบด้วย

1. สาขามนุษยศาสตร์ ได้แก่ วัฒนธรรมที่ว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณี คุณธรรม ศีลธรรม ศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี มารยาทในสังคม การปกครอง กฎหมาย เป็นต้น
2. สาขาศิลปะ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่อง ภาษา วรรณคดี ดนตรี นาฏศิลป์ วิจิตรศิลป์ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เป็นต้น
3. สาขาช่างฝีมือ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่องการเย็บปักถักร้อย การแกะสลัก การทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องเงิน การทำเครื่องเงินเครื่องทอง การจัดดอกไม้ การประดิษฐ์ การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น
4. สาขาคหกรรมศิลป์ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่องอาหาร การประกอบอาหาร ความรู้ เรื่องการดูแลบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ความรู้เรื่องยา การรู้จักใช้ยา การอบรมเลี้ยงดูเด็ก ความรู้ในการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว เป็นต้น
5. สาขากีฬาและนันทนาการ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่องการเล่น มวยไทย ฟันดาบ สวมมือ กระบี่กระบอง การเลี้ยวนกเขา การละเล่นพื้นบ้าน ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของไทยอย่างแท้จริง จะไม่เหมือนกับของต่างชาติถึงแม้จะเลียนแบบกันก็ไม่เหมือนกัน

3.3 การศึกษาวัฒนธรรม

ธนานันท์ ตรงดี และคนอื่น ๆ (2553 : 19 - 20) ได้กล่าวถึงการศึกษาวัฒนธรรมว่า การศึกษาวัฒนธรรมนั้นสามารถศึกษาได้หลายแง่ เพราะวัฒนธรรมเป็นศาสตร์ที่มีความกว้าง ซึ่งสรุปประเด็นเนื้อหาสาระของวิชาต่าง ๆ ในวัฒนธรรมได้ดังนี้

1. วิถีชีวิตและการดำรงชีวิต ซึ่งได้แก่ การทำมาหากิน อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค และการปลูกสร้างบ้านเรือน เป็นต้น ทั้งนี้มนุษย์ล้วนมีการสร้างสรรค์กรรมวิธีต่าง ๆ กัน ล้วนเป็นวิทยาการสำหรับการดำรงชีวิต รวมทั้งการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต

2. การอยู่ร่วมกันหรือสังคม ได้แก่ การออกกฎระเบียบต่าง ๆ ในสังคม การวางกติกาต่าง ๆ ที่ทุกคนที่อยู่ในสังคมยอมรับกัน และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ต่างก็ยอมรับร่วมทำด้วยกันเป็นวิทยาการแห่งการอยู่ร่วมกันในสังคม

3. คุณธรรม ได้แก่วิชาที่เกี่ยวข้องกับคุณงามความดี จริยธรรม และศีลธรรม

4. สุนทรียศาสตร์ เป็นวิชาหนึ่งที่จัดอยู่ในส่วนของวัฒนธรรมศาสตร์ที่มนุษย์ทุกคนต้องประสบและสัมผัสด้วยอวัยวะทั้ง 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เช่น รูปทรงสถาปัตยกรรม การตกแต่งภายใน การร้องเพลง เล่นดนตรี เป็นต้น

5. ภาษาเป็นสาขาวิชาหนึ่งที่สำคัญที่สุดในบรรดาวิชาขององค์ประกอบหลักของวัฒนธรรม เพราะมนุษย์ต้องใช้ภาษาในการสื่อสาร การถ่ายทอดวัฒนธรรม และการสร้างสรรค์ผลงานทางวัฒนธรรมต่าง ๆ การเรียนรู้เกี่ยวกับภาษาพูด ภาษาเขียน และภาษาที่ใช้สื่อสารสัญลักษณ์อื่น ๆ เป็นวิทยาการที่สำคัญสำหรับมนุษย์ และเป็นวิชาแขนงหนึ่งที่สำคัญในวัฒนธรรมศาสตร์

การศึกษาด้านวัฒนธรรมทั้ง 5 ประเด็นนี้ เป็นแนวทางในการศึกษาวัฒนธรรมที่สะท้อนความเป็นสังคมและผู้คนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ซึ่งการศึกษาวรรณกรรมมีความสำคัญเป็นอย่างมาก เนื่องจากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับผู้คน สังคมและวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานที่สำคัญ

3.4 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 (2556 : 872) ให้ความหมาย ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ความสามารถ

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2543 : 1) อธิบายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ดีที่มีคุณค่าแสดงถึงคุณลักษณะของบุคคลและสังคม ซึ่งได้สั่งสมสืบทอดกันมาภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคลหรือทรัพยากรความรู้ก็ได้

สุกัญญา สุจฉายา และคนอื่น ๆ (2550 : 112 - 113) ได้กล่าวว่า ในสังคมไทยใช้นิยามคำว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และภูมิปัญญาไทย ในความหมายเดียวกันคือ หมายถึง องค์ความรู้ในกฎธรรมชาติ ความรู้วิชาการ และความรู้เทคนิควิถีที่ดำรงอยู่ในสังคม มรดกสั่งสม เรียนรู้ กลั่นกรองตลอดเวลา เพื่อพัฒนาในแต่ละยุคสมัยให้สอดคล้องกับระบบนิเวศ ความเชื่อ เศรษฐกิจ และสังคม โดยมีลักษณะสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

เรไร ไพรวรรณ (2553 : 138) อธิบายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ที่ชาวบ้านใช้ในการแก้ปัญหา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านในท้องถิ่น ทั้งกว้างทั้งลึก โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิต ผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาเดิมกับภูมิปัญญาใหม่ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นได้รับซึ่งมีเอกลักษณ์และการแสดงออกอย่างชาญฉลาด และมีการสืบทอดต่อกันมายาวนาน การใช้คำว่าภูมิปัญญาชาวบ้านส่วนใหญ่จะมุ่งที่ตัวบุคคล ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมุ่งไปที่พื้นที่ แต่โดยทั่วไปก็มักใช้ในความหมายรวม ๆ กัน มิได้แยกกันโดยเด็ดขาด

สถิตย์ ภาคมฤค (2561 : 18 - 19) ได้สังเคราะห์ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นสรุปได้ดังนี้

1. พื้นความรู้ของท้องถิ่นที่เกิดจากการสั่งสมและพัฒนาความรู้ที่น้อยมาโดยความรู้เหล่านั้นเป็นพลังสร้างสรรค์ท้องถิ่นให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุข
2. ความรู้ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความรู้เหล่านี้หล่อเลี้ยงสังคมท้องถิ่นให้เกิดการพัฒนาและการดำรงชีพที่ดีมากยิ่งขึ้น
3. ระบบความรู้ที่ถูกสร้างสรรค์จากท้องถิ่น เกิดการจัดการ การพัฒนา การประสมประสานจากมวลประสบการณ์หรือมวลความรู้ที่ผสมผสานเพื่อใช้ในการสรรค์สร้างสังคมท้องถิ่นให้อยู่อย่างมีความสุข
4. การสืบทอดความรู้ที่มีการพัฒนาโดยเน้นการสืบทอดเชิงพัฒนาต่อยอดความรู้เหล่านี้จากรุ่นสู่รุ่น จึงเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ วิเคราะห์ และสังเคราะห์ความรู้ชุมชนท้องถิ่นเพื่อการวางแผนในการใช้ชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นอย่างมีความสุข
5. ความรู้ความสามารถของท้องถิ่นที่สืบทอดกันมายาวนานโดยเน้นที่การแก้ปัญหาเพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

ดังนั้นคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถที่ได้จากการสั่งสมประสบการณ์ต่าง ๆ ของชาวบ้าน ทั้งจากความรู้เดิมและการผสมผสานความรู้วิทยาการใหม่ ๆ ที่สร้างสรรค์ขึ้น เพื่อนำมาใช้แก้ปัญหาหรือการดำรงชีพในสังคมได้อย่างมีความสุขตามยุคสมัย โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะขึ้นอยู่กับสภาพของสังคมในท้องถิ่นนั้น ๆ

3.5 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

สุภิญญา สุฉายา และคนอื่น ๆ (2550 : 114 - 116) ได้จำแนกประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการกำหนดกลุ่มที่ชัดเจนจากการสังเคราะห์ข้อมูลทั้ง 4 ภูมิภาค ซึ่งสามารถจำแนกประเภทของ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม ได้แก่ องค์ความรู้ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตร
2. ภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ องค์ความรู้ในการสร้างสรรค์ถ่ายทอดและสืบทอดผลงานด้านภาษา
3. ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ได้แก่ องค์ความรู้และความสามารถในการประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอน ความเชื่อ และขนบธรรมเนียม ประเพณี ในการสร้างสรรค์ถ่ายทอดประเพณีพิธีกรรมที่มีคุณค่าต่อสังคม
4. ภูมิปัญญาด้านศิลปกรรม ได้แก่ องค์ความรู้และความสามารถในการสร้างสรรค์ถ่ายทอดและสืบทอดผลงาน ด้านจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และประยุกต์ศิลป์
5. ภูมิปัญญาด้านนันทนาการ ได้แก่ ความรู้และความสามารถในการสร้างสรรค์ถ่ายทอดและสืบทอดศิลปะการแสดง การร่ายรำ ดนตรี การละเล่น และกีฬาของราชสำนักและของชาวบ้าน
6. ภูมิปัญญาด้านอาหารการกิน ได้แก่ องค์ความรู้และความสามารถในการเลือกสรรพืชและสัตว์ในท้องถิ่น มาประดิษฐ์และปรุงแต่งเป็นอาหาร เครื่องใช้ไม้สอย ความเชื่อ ค่านิยม และธรรมเนียมในการรับประทานที่เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่าง ๆ

7. ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม ได้แก่ องค์ความรู้และความสามารถในการเลือกสรรวัสดุการสร้างสรรค์เชิงศิลปะ และกระบวนการประดิษฐ์งานหัตถกรรมและสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ
8. ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพ การทำมาหากิน ได้แก่องค์ ความรู้ในด้านการประยุกต์วิธีการทำหากินจากสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสังคม
9. ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่องค์ ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ พัฒนา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน
10. ภูมิปัญญาด้านการบริหารจัดการชุมชน ได้แก่ องค์ความรู้ในการบริหารจัดการองค์กร ชุมชน และสวัสดิการชุมชน การจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์กองทุนและธุรกิจชุมชน การทำมาหากิน การประกอบอาชีพเพื่อความมั่นคงของชุมชน
11. ภูมิปัญญาด้านเทคโนโลยีพื้นบ้านหรือเทคนิควิธีการ ได้แก่ องค์ความรู้และกระบวนการในการสร้างสรรค์ซึ่งพัฒนามาจากทักษะพื้นฐานที่สืบทอดมาตามประเพณี

3.6 คุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น

เรไร ไพรวรรณ (2553 : 148 - 149) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น สรุปได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติ กล่าวคือคนเรียนรู้ธรรมชาติ เพื่อจะแสวงหาแหล่งอาหารตามธรรมชาติ เพื่อจะผลิตอาหารด้วยการเพาะปลูกหรือการเลี้ยงสัตว์ คนปลูกพืช สัตว์กินพืช มูลสัตว์เป็นปุ๋ย ปุ๋ยใช้บำรุงพืช เป็นวงจรชีวิตที่ เกื้อกูลกัน การดำรงชีวิตแบบนี้จึงเป็นสังคมที่เรียบง่ายใช้ชีวิตอยู่ในธรรมชาติที่สมดุล
2. ภูมิปัญญาชาวบ้านช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนที่อยู่รวมกันในสังคม กล่าวคือ การสร้างระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชน ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องออกกฎระเบียบเพื่อให้เป็นแบบแผนและบรรทัดฐานร่วมกันของชุมชน ภูมิปัญญาที่ใช้เพื่อสร้างอำนาจในการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นเรื่องของความเชื่อ โดยแสดงออกในรูปของพิธีกรรมและถือปฏิบัติต่อ ๆ มา จนเป็นประเพณี อย่างเช่นความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่า ก่อให้เกิดการใช้ป่าอย่างยำเกรงอ่อนน้อม และตระหนักในบุญคุณของป่าหรือความเชื่อแน่น เรื่องผีขุนน้ำของคนเมือง ซึ่งเชื่อมโยงกับความคิดและรูปแบบของการผลิตภาคเกษตรพิธีกรรม ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกิดขึ้น เพื่อจัดระเบียบการผลิตและการจัดการทรัพยากรเสริมสร้างความผูกพันทางศีลธรรม การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างป่ากับชุมชน เป็นการผสมผสานกันระหว่างหลักการที่เป็นเหตุผลกับการใช้พิธีกรรมความเชื่อเป็นมาตรฐานในการออกกฎระเบียบของชุมชน ช่วยให้สมาชิกในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข
3. ภูมิปัญญาชาวบ้านช่วยให้ผู้คนดำรงตน และปรับเปลี่ยนให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม เนื่องจากภูมิปัญญาใหม่ที่รับเข้ามาจากสังคมภายนอก ไม่ได้เข้ามาทดแทนภูมิปัญญา สิ่งสมหรือภูมิปัญญาที่พัฒนาไว้เดิมทั้งหมด ในหลายกรณีภูมิปัญญาสิ่งสมจะได้รับการทดสอบเลือกเฟ้นและดัดแปลงให้สามารถแก้ปัญหาหรือตอบสนองความต้องการ ในการปรับตัวตามบริบททางเศรษฐกิจ สังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและทำหน้าที่เป็นทุนรองรับภูมิปัญญาใหม่ ๆ เข้ามาผสมกันอย่างต่อเนื่องพิธีกรรมและความเชื่อที่นำมาใช้เพื่อรักษาคุณภาพในระบบความต้องการ ความรู้

ความสามารถในการปรับตัวโดยประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในบริบทใหม่ ในลักษณะที่เหมือนกับการผลิตข้าวทางวัฒนธรรมแล้วช่วยปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนไทยให้เหมาะสมตาม ยุคสมัย

4. ภูมิปัญญาชาวบ้านสร้างความภาคภูมิใจ มีศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิแก่คนไทย ภูมิปัญญาชาวบ้านของไทยที่เป็นที่ยอมรับของประเทศต่าง ๆ เช่น การนวดแผนไทย สมุนไพร ผ้าไหมไทย มวยไทย เป็นต้นการนำไปเผยแพร่และเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายในหลายประเทศ ย่อมสร้างความภาคภูมิใจและเกียรติภูมิให้แก่คนไทยทุกคน

จากการแบ่งประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักวิชาการข้างต้น เป็นแนวทางในการศึกษาด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการศึกษาเกี่ยวกับองค์ความรู้ของคนในสังคมที่ได้สั่งสมประสบการณ์และถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น มีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาเกี่ยวภูมิปัญญาของผู้คนในสังคมนั้น ๆ เพื่อจะได้เข้าใจวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และพัฒนาการของสังคมนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

4. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โอฬาร รัตนภักดี และวิมลศิริ กลิ่นบุบผา (2550 : 2) ศึกษาภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำพูน เป็นงานวิจัยเพื่อศึกษาโครงสร้างของภาษา โครงสร้างทางความหมาย และเพื่อวิเคราะห์ความหมายคุณค่าของภูมินามในหมู่บ้านจังหวัดลำพูนที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะทางกายภาพตลอดจนสภาพสังคมและวัฒนธรรม โดยผลการวิจัยพบว่า ภูมินามของหมู่บ้านยังมีคุณค่าในด้านที่สามารถสะท้อนให้เห็นลักษณะต่าง ๆ ของจังหวัดลำพูน โดยจำแนกได้เป็น 7 ด้าน ได้แก่ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตำนานและนิทานพื้นบ้าน วิถีชีวิต ความเชื่อและค่านิยม และลักษณะทางการปกครอง

รัชณี กาวิ (2558 : 2) ศึกษาถิ่นฐาน ตำนาน ภูมินามและประวัติศาสตร์ : บทบาทหน้าที่คุณค่า และอัตลักษณ์ของชุมชนท่าผาป้อม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาพบว่า ประวัติศาสตร์ของชุมชนท่าผาป้อมชี้ให้เห็นถึงรากฐานที่มาของกลุ่มคนว่ามีที่มาจากกรอพยพย้ายถิ่นฐานเพื่อหาที่ทำกินใหม่ หนีความอยากจน และต้องการความมั่นคง ทางด้านการศึกษาให้กับบุตรหลาน ประวัติศาสตร์ของชุมชนยังชี้ให้เห็นถึงอัตลักษณ์ ของชุมชนว่าชนทุกเผ่าพันธุ์จำเป็นต้องปรับตัวให้ดำเนินชีวิตไปตามกฎกติกาและข้อตกลง ร่วมกัน ในชุมชน อัตลักษณ์ร่วมกันอีกอย่างที่ได้ชัดก็คือความเชื่อของกลุ่มคนในชุมชนที่ แสดงออก ผ่านพิธีกรรม ให้เห็นว่าเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีสงฆ์ นางไม้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประจำบ้าน ประจำหมู่บ้าน เพื่อเป็นแกนยึดโยงคนในชุมชนให้เป็น อันหนึ่งอันเดียวกันนอกจากนั้นอัตลักษณ์ร่วมที่ได้จากการศึกษาผ่านนิทาน ตำนาน ภูมินาม และประวัติศาสตร์ยังสะท้อนให้เห็นถึง บทบาทหน้าที่ 4 ประการคือ 1) บทบาทอธิบายกำเนิดของกลุ่มชนและพิธีกรรม อธิบายถึงที่มาเหตุผลของสิ่งต่าง ๆ 2) บทบาทในการให้ การศึกษาอบรมระเบียบพฤติกรรมแบบแผนและรักษา มาตรฐานทางสังคมและท้องถิ่น การสร้างข้อห้ามให้คนในชุมชนต้องประพฤติปฏิบัติตาม 3) บทบาทในการเป็นทางออกให้กับ ความคับข้องใจของบุคคลอันเกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคม 4) การให้ความบันเทิงแก่คนใน สังคม และคุณค่า 5 ประการคือ

- 1) คุณค่าด้านความบันเทิง 2) คุณค่าด้านปัญญา 3) คุณค่าด้านกระชับความสัมพันธ์ภายในครอบครัว
4) คุณค่าด้านคุณธรรมจริยธรรม และ 5) คุณค่าด้านการศึกษาเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม

สมปอง มูลมณีและปฐม หงส์สุวรรณ (2561 : 69) ศึกษา ตำนานประจำถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ : เรื่องเล่าเชิงนิเวศ กับการต่อสู้และต่อรองทางสังคมและวัฒนธรรม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของตำนานประจำถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ที่มีความสำคัญต่อการเป็นสื่อการนำเสนอเพื่อการต่อสู้และต่อรองทางสังคม และวัฒนธรรมภายในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ อันเป็นพื้นที่แห่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมสังคม ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในบริเวณนี้ ตำนานเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์จึงมีบทบาทอย่างยิ่งต่อการครอบครองพื้นที่ และการสร้างพื้นที่ต่าง ๆ อันเป็นแหล่งทรัพยากรทั้งแหล่งน้ำ ป่าไม้ พื้นดิน แร่เกลือ หรืออื่น ๆ ด้วยการใช้ตำนานเรื่องเล่าประกอบการจัดสรรพื้นที่ให้เหมาะสมกับอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มผู้ วิจัยต้องการนำเสนอว่าตำนานเรื่องเล่าที่ปรากฏในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ นั้น ถูกนำมาจัดการกับพื้นที่ เพื่อการต่อสู้และต่อรองกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนการต่อรองกับอำนาจต่าง ๆ ที่เข้าสู่ชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ อย่างไรโดยใช้ทฤษฎีการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ทางสังคม เป็นกรอบในการอธิบาย จากการวิจัยพบว่าตำนานเรื่องเล่าเชิงนิเวศมีผล ต่อการต่อรองทางสังคม และวัฒนธรรมในทุ่งกุลาร้องไห้ 4 ประเด็น ได้แก่ 1) การต่อสู้และต่อรองกับพุทธศาสนา 2) การต่อสู้และต่อรองกับระบบทุนนิยม 3) การต่อสู้และต่อรองกับการท่องเที่ยว และ 4) การต่อสู้และต่อรองกับกระแสพัฒนา อันแสดงให้เห็นถึงบทบาทของตำนานเรื่องเล่าที่มีผลต่อการปฏิบัติการต่อสู้กับอำนาจภายในชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้

สุนทร ขอบยศ (2562 : 115) ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อการพัฒนารากฐานท้องถิ่นที่เข้มแข็งและยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือ การศึกษาประวัติศาสตร์ที่คำนึงถึงผู้คนในชุมชนท้องถิ่นไม่ใช่เน้นที่บุคคลสำคัญระดับชาติ เป็นประวัติศาสตร์ที่เน้นความหลากหลายที่ไม่ใช่มองแต่ศูนย์กลางอำนาจการปกครอง การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้ความสำคัญต่อตำนาน เรื่องราวปรัมปรา ในฐานะที่เป็นความเชื่อการบอกต่อของคนในท้องถิ่น และการให้ความสำคัญกับคนในท้องถิ่นในฐานะผู้เล่าเรื่อง (Oral History) โดยมีวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือ 1) การกำหนดเป้าหมายหรือประเด็นที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 2) การทบทวนวรรณกรรมและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง 3) การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มเพื่อแสวงหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 4) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ ตีความข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ 5) การนำเสนอข้อมูลทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 6) การใช้ประโยชน์จากประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทั้งนี้บทเรียนการนำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นอีสานมีหลายมิติด้วยกัน ได้แก่ 1) การใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อสร้างความตระหนักและสำนึกรักท้องถิ่น 2) การใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อการต่อสู้กับอำนาจรัฐและทุนภายนอก 3) การใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการท่องเที่ยวโดยท้องถิ่น และ 4) การใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการศึกษาของคนในท้องถิ่น

สมปอง มูลมณี (2565 : 337) เรื่องเล่าประจำจังหวัดจันทบุรี : ความสัมพันธ์กับการสร้างพื้นที่เพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดจันทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมและศึกษาเรื่องเล่าประจำถิ่นจังหวัดจันทบุรี และศึกษากระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม ด้วยการใช้เรื่องเล่าประจำถิ่นเป็นพื้นฐาน ผู้วิจัยใช้แนวคิดแนวคิดการศึกษาแบบเรื่องตำนาน และเรื่องเล่า

การศึกษาพื้นที่นิเวศวัฒนธรรม และคติชนสร้างสรรค์เพื่อการจัดการท่องเที่ยว เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องเล่าที่ปรากฏในพื้นที่ 6 อำเภอที่ปรากฏแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วัฒนธรรมที่แพร่หลายของจังหวัดจันทบุรี ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอแหลมสิงห์ อำเภอเขาคิชฌกูฏ อำเภอท่าใหม่ อำเภอมะขาม และอำเภอขลุง ผลการศึกษาพบว่าเรื่องเล่าประจำจังหวัดจันทบุรีมีความสัมพันธ์กับการสร้าง พื้นที่เชิงนิเวศในจังหวัดจันทบุรี มีทั้งสิ้น 41 ส่วนวน โดยจำแนกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) เรื่องเล่าอธิบายการสร้างพื้นที่ทางธรรมชาติ 9 ส่วนวน 2) เรื่องเล่าอธิบายการกำเนิดบ้านเมือง และผู้คนศักดิ์สิทธิ์ 20 ส่วนวน 3) เรื่องเล่าอธิบายความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม 4 ส่วนวน และ 4) เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธรูป วัตถุสิ่งของ 8 ส่วนวน การวิจัยพบว่าเรื่องเล่าประจำถิ่นมีความสัมพันธ์กับการสร้างพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดจันทบุรี 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) การสร้างอัตลักษณ์ชาวจันทบุรีด้วยเรื่องเล่าประจำถิ่นเพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 2) เรื่องเล่าพิธีกรรม ความเชื่อ ประเพณีสู่การจัดการท่องเที่ยวและ 3) การสร้างมูลค่าแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติด้วยเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์

วุฒินันท์ สุพร และคนอื่น ๆ (2564 : 105) การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจันทบุรีผ่านความหมายภูมินามวิทยา กรณีศึกษาตำบลจันทนิมิต อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจันทบุรีผ่านความหมายภูมินามวิทยา 2) เพื่อศึกษาหลักการตั้งชื่อของหมู่บ้านในตำบลจันทนิมิต อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูลที่ใช้ศึกษาเป็นข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและหลักการตั้งชื่อของหมู่บ้าน และนำเสนอผลการศึกษาโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า ตำบลจันทนิมิต อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรีมีทั้งหมด 9 หมู่บ้าน ซึ่งมีประวัติศาสตร์และความเป็นมาที่แตกต่างกันตามลักษณะบริบทต่าง ๆ ที่โดดเด่นของแต่ละหมู่บ้าน การเปลี่ยนแปลงของภูมินามเป็นไปตามสภาพแวดล้อมและเหตุการณ์แต่ละช่วงเวลา และประเด็นที่มาของหลักการตั้งชื่อหมู่บ้านมีดังนี้ 1) การตั้งชื่อจากเรื่องราวประวัติศาสตร์ตำนาน 2) การตั้งชื่อตามลักษณะทางภูมิประเทศ 3) การตั้งชื่อตามความหลากหลายของพืชพรรณ 4) การตั้งชื่อตามความสำคัญของวัดและศาสนา และ 5) การตั้งชื่อตามการเปลี่ยนแปลงเสียง นอกจากนี้ประวัติศาสตร์และภูมินามวิทยายังสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมของตำบลจันทนิมิต อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรีอีกด้วย

อัษฎาวุฒิ ศรีทนและอุมารินทร์ ตูลารักษ์ (2565 : A1) การศึกษาเรื่องเล่า ตำนานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับการท่องเที่ยวเชิงอานาจากทุนภายนอกของชุมชน มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากข้อมูลทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นกับการสื่อสารความหมาย เพื่อใช้ในการท่องเที่ยวเชิงอานาจากทุนภายนอก ในพื้นที่เทือกเขาภูเวียง อำเภอเวียงเก่า จังหวัดขอนแก่น จากการศึกษาพบว่า ชุมชนในพื้นที่เทือกเขาภูเวียง อำเภอเวียงเก่า จังหวัดขอนแก่น ได้สร้างสำนึกร่วมให้กับคนในชุมชนผ่านการสื่อสารความหมายทางวัฒนธรรม เพื่อใช้ท่องเที่ยวเชิงอานาจากทุนภายนอก ประกอบด้วย 5 ตำนาน ได้แก่ 1. ตำนานภูเวียงหัวเมืองเดียวขึ้นตรงต่อเวียงจันทน์ 2. ตำนานภูเวียง ยุคนายพรานสิงห์กวนทิพย์มนตรี และท้าวศรีสุทธเจ้าเมืองภูเวียง 3. ตำนานพระยานรินทร์สงคราม (ทองคำ) ปากช่องเมืองภูเวียงในฐานะทหารเอกเจ้าอนุวงศ์ 4. ตำนานลายแทงทุ่งใหญ่เสาอารามเทือกเขาภูเวียง 5. ตำนานประเพณีบุญสัจจาหรือบุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ) ชาวอำเภอ

เวียงเก่ากล่าวได้ว่าเรื่องเล่า ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมี บทบาทสำคัญในการต่อรองเชิงอำนาจ จากทุนภายนอกเป็นอย่างยิ่ง

ปณิตตา ไชโย และณัฐ เชษฐ์ พูลเจริญ (2566 : 37) ศึกษาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมื่องน่าน โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เพื่อส่งเสริมกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ผลการศึกษาพบว่า สภาพปัญหาการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ผู้เรียนไม่ให้ความสำคัญกับการเรียน วิชาประวัติศาสตร์ และเนื้อหาจำนวนมาก และเวลาในการเรียนมีจำกัด ทำให้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้มีข้อจำกัด ผู้วิจัยจึงได้พัฒนาแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมื่องน่าน โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ภายใต้กิจกรรม “เรียนรู้ถิ่น แผ่นดินเกิด” มุ่งให้ผู้เรียนได้เรียนรู้กิจกรรมผ่านการเรียนรู้ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น เพื่อพัฒนา ประมวลการคิดอย่างมีวิจารณ์ จากการวิจัยสามารถสรุปได้ว่ากิจกรรม “เรียนรู้ถิ่น แผ่นดินเกิด” เป็นกิจกรรมที่สามารถตอบโจทย์ในการส่งเสริมกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ผู้เรียนลงปฏิบัติ โดยเริ่มจากการสร้างความเข้าใจ อธิบาย รับฟัง การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ การวิเคราะห์และสรุป กิจกรรมยังสามารถพัฒนาด้านผู้สอน ผู้เรียน ด้านสื่อและแหล่งเรียนรู้ในชุมชน และมุ่งให้เกิดผล สัมฤทธิ์ต่อผู้เรียนเป็นสำคัญ นอกจากนี้ ครูผู้สอนเป็นผู้ที่ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ และเอื้ออำนวย บรรยายภาคในการจัดกิจกรรมของผู้เรียน ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้อย่างมีความสุข ตรงตามความสนใจ และครูผู้สอนต้องคำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียน เพื่อจะได้เรียนรู้ร่วมกัน

งานวิจัยข้างต้น เป็นแนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับการศึกษาและวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ ท้องถิ่น ทั้งข้อมูลด้านเอกสารและข้อมูลด้านมุขปาฐะ รวมทั้งวิธีการศึกษา กรอบแนวคิด ระเบียบวิธี วิจัย การเก็บข้อมูลต่าง ๆ อีกทั้งยังได้เห็นพัฒนาการในการศึกษาเกี่ยวประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชีวิตของผู้เ็นในสังคมต่าง ๆ อีกด้วย

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี